

Валентина Шайкан, Валерій Шайкан (Кривий Ріг)

Ідеологічні рудименти і український національно-визвольний рух

Після закінчення Другої світової війни не одне десятиліття у зрадничстві або у суцільному колабораціонізмі звинувачувалися всі напрями українського самостійницького руху. Населенню нав'язувалася думка про відверту боротьбу «бандерівців» проти українців та України на боці гітлерівських окупантів. Радянська історіографія інакше як «українсько-німецькими націоналістами», «буржуазними націоналістами» учасників національно-визвольного руху не називала. При цьому особливо підкреслювався зв'язок ОУН і УПА з Третім райхом. Зрозуміло, що радянський уряд намагався дискредитувати український самостійницький рух в очах населення СРСР, коли називав його представників «прислужниками імперіалістів» і бандитами, яких нібито спочатку підтримував гітлерівський режим, а після розгрому Німеччини – «англо-американці».

Не таємниця, що радянський ідеологічний апарат виробив такі пріоритетні напрями дослідження і розставив такі акценти, за якими масовий героїзм, бойові дії Червоної армії та радянських партизанів, підпільників, трудова звитяга піднімалися на щит, а репресивно-каральна система, ставлення сталінського тоталітарного режиму до населення, недоліки радянського руху Опору, причини втрат Червоної армії, ідеологічна складова діяльності ОУН, УПА, колабораціонізм – були фактично закриті для дослідження¹. Таким чином, радянській істо-

---

¹ Лисенко О. Актуальні проблеми історії України періоду Другої світової війни // Українська Повстанська Армія – феномен національної історії: Матеріали

ріографії вдалося створити ідеологему, за якою ОУН і УПА, а отже, український національно-визвольний рух, уявлялися як поплічники окупантів або кримінальні угруповання.

Ідеологічні рудименти, попри те, що СРСР рухнув майже 15 років тому, ще є такими сильними у свідомості населення, що й до сьогодні не вирішено юридичного аспекту проблеми статусу вояків УПА. Відомо, що законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 р. бійці УПА, які брали участь у бойових діях проти гітлерівців, були зараховані до учасників бойових дій. Але й сьогодні гостро стоїть питання: чи визнати УПА воюючою стороною у Другій світовій війні. На думку О. Лисенка, щоб уникнути «некоректних порівнянь» і всіляких непорозумінь, необхідно надати воякам УПА цілком визначеного статусу, окреслити точною юридичною дефініцією: «учасник боротьби за УССД» чи «ветеран національно-визвольної боротьби» тощо².

Існують також проблеми, які пов'язані з діяльністю ОУН, як, наприклад, їхня тактична тимчасова співпраця з німцями, терор Служби безпеки (СБ ОУН), що автоматично переносяться на всю УПА. Упереджене ставлення до цих питань призвело до зображення вояків УПА тільки як ворогів українського народу. Допоки дану проблему не вдалося вирішити ні в межах Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА, яку було створено за рішенням Кабміну у вересні 1997 р., ні в робочій групі під керівництвом професора С. Кульчицького. У липні 2000 р. він підготував звіт і попередній варіант історичного висновку про діяльність ОУН і УПА, але широкої дискусії за круглим столом з обговорення даної проблеми у грудні 2000 р. так і не відбулося. Замість наукової полеміки, ліві звернулися до уряду із закликом засудити ОУН і УПА і закрити це питання³.

Міжнародно-правові акти після світових війн, як відомо, писалися переможцями. Отже, в цих документах ніколи не можна знайти першопричин збройних конфліктів і війн. За словами О. Лисенка, «міжнародне право далеко не завжди адекватно відбиває реалії минулого, залишає широке поле для спекуляцій, перекручень та відвертих фальсифікацій»⁴. Це дійсно так, адже як інакше пояснити, що всю провину за розв'язан-

---

Всеукр. наук. конф. – Івано-Франківськ, 2003 (далі – Українська Повстанська Армія). – С. 5.

² Там само. – С. 6.

³ Там само. – С. 7.

⁴ Там само.

ня Другої світової війни Міжнародний трибунал у Нюрнберзі поклав тільки на Німеччину, Італію та Японію? Сьогодні відомо, що СРСР напередодні війни також активно співпрацював з нацистською Німеччиною у військовій, економічній та політичній сферах. Таємні протоколи й угоди 1939 р. істориками визнаються юридичним прологом Другої світової війни.

І зарубіжні, і вітчизняні історики визнають, що колабораціонізм в Україні і державах Західної Європи – це явища різного порядку⁵. З іншого боку, радянська історіографія, а також сучасні ліві не помічають того, що деякі німецькі урядовці заявляли, що український націоналізм для Німеччини був небезпечнішим ворогом ніж комунізм. Так, 15 жовтня 1942 р. гітлерівський урядовець О. Бройтігам у меморандумі пропонував передати владу в Україні «спокійно» комуністам, які через свою ненависть до українських самостійників будуть їх видавати німецькій владі⁶. У щоденнику радянського агента Яремченка також було записано: «Війна на Україні буде вирішальною. Саме тут буде створено другий внутрішній фронт»⁷.

Слід пам'ятати, що, відступаючи, німецька армія через свої розвідувальні органи, гестапо і поліцію поширювала чутки про співпрацю між ОУН, УПА і Вермахтом у спільній боротьбі проти СРСР. Радянські партизани, особливі відділи Червоної армії також намагалися нав'язати думку місцевому населенню, що українські націоналісти – це гітлерівські спільники. Відомий історик В. Сергійчук навів документ, який навесні 1944 р. було прийнято Крайовим проводом ОУН і який пояснював населенню, що чутки про співпрацю з гітлерівцями – провокація, а всіх тих, хто «в подальшому поширюватиме провокаційні чутки, даватиме ворогам інформацію, співпрацюватиме з ворогами чи мати дружні стосунки – вважати зрадниками народу і як зрадників карати»⁸. Певні кола політиків та істориків ніяк не хочуть визнати, що УПА, ОУН(б), революційне крило мельниківців (було ще й угодовське) боролися одразу, тільки з неоднаковою інтенсивністю в різний час, проти трьох сил: гітлерівців, радянських партизанів, збройних польських

---

⁵ Там само. – С. 7–8.

⁶ *Кройтор В.* Роль УПА в розгортанні українського національно-визвольного руху // *Українська Повстанська Армія.* – С. 122.

⁷ Там само.

⁸ *Русначенко А.* Збройні формування національних рухів опору у Східній Європі в роки Другої світової війни і після неї // Там само. – С. 60.

формувань⁹. Це підтверджено й правовими актами Міжнародного трибуналу в Нюрнберзі, якими було відкинуто всі звинувачення в колабораціонізмі з гітлерівцями ОУН та її збройних формувань¹⁰.

Сьогодні точаться гострі дискусії навколо проблеми колабораціонізму – розуміння самого поняття, яке виявляється неоднозначним в усіх його аспектах: юридичному, політичному, етичному, ідеологічному. На думку О. Лисенка і І. Муковського, зміст поняття «колабораціонізм» різний. Так, щодо вояків 1-ї Української дивізії УНА він носив ситуативний, тактичний характер. А щодо українських поліцейних відділів, які брали участь у каральних акціях у Білорусії, знущалися над мирним населенням на території України, він був злочинним. Історики стверджують, що «в будь-якому випадку хочеться стояти на позиції, яка заперечує чорно-білі оцінки, навішування ярликів, ідеологічну гальванізацію» складних історичних процесів у вітчизняній історії¹¹.

На нашу думку, під час дослідження історичного процесу у всіх його проявах, у центрі уваги дослідників мусить знаходитися людина як творець історії. Для об'єктивного й неупередженого вивчення причин появи тих чи інших соціальних явищ-феноменів, у тому числі й колабораціонізму, важливо враховувати наявність у суспільстві взагалі, а також у кожного індивідуума зокрема поліваріантних й альтернативних можливостей, обґрунтованість суб'єктивного вибору особистістю мети, шляхів, методів діяльності. Ділити людей на «хороших» і «поганих», засуджувати одних і хвалити інших без глибокого індивідуально-психологічного, соціально-політичного, загальнолюдського аналізу було б суб'єктивно й антиісторично. Об'єктивне дослідження діяльності особистостей, мотивації їхньої поведінки під час кризи суспільства неможливе без аналізу морально-психологічного обличчя людини. Соціальна позиція кожної людини, її вибір і поведінка залежать від особистісних рис індивідуума і можуть бути основою для оцінки її діяльності.

Загальна криза українського суспільства напередодні та під час Другої світової війни тільки ускладнювала ситуацію й сприяла появі негативних явищ. В умовах нестабільного довоєнного суспільства, а потім гітлерівського окупаційного режиму, частина населення України з домінуючи-

---

⁹ Там само.

¹⁰ Сергійчук В. Боротьба за волю, а не коляборація // *Визвольний шлях*. – 2001. – Кн. 3. – Берез. – С. 51.

¹¹ Муковський І., Лисенко О. Українці в збройних формуваннях країн-учасниць II світової війни // *Розбудова держави*. – 1995. – № 5/6. – С. 17.

ми рисами негативної ідентичності: індивідуальної сірості, здатності до конформізму, безумовного схиляння перед авторитетами, безпеліційного визнання існуючих порядків, норм і правил, пристосовницького й пасивного сприйняття бажаних для влади стандартів поведінки та ін., – ставала легкою здобиччю для гітлерівської пропаганди на окупованій території України, а також на фронті, і була постійним середовищем ідеологічної боротьби. Вона відбила соціально-психологічну, політичну й етичну реальність в українському суспільстві зокрема і в радянському в цілому під час кризи, «відрегулювала» поведінку частини населення, яка вже знаходилася у стані конформності (схильності піддаватися думці групової більшості, реальному чи уявному тискові групи) і сприяла виникненню різних стосунків з новою гітлерівською владою: від збройної боротьби до співпраці у різних сферах життя – економічній, політичній, ідеологічній, побутовій. Колабораціонізм заохочувався і поширювався внаслідок дії навмисно створюваних гітлерівцями універсальних механізмів соціально-психологічного впливу на місцеве населення України: наслідування, навчання, зараження, переконання, залякування тощо. Така політика окупантів підштовхнула певну частину населення, незалежно від національності, до співпраці з гітлерівцями в роки Другої світової війни.

Одним з наслідків ідеологічної боротьби в Україні було таке явище, як колабораціонізм. Заслугує на увагу позиція К. Бондаренка, який запропонував, по-перше, дивитися на вітчизняну історію очима громадянина України, а не Польщі, Росії, США або інших держав, по-друге, вивчати історію на основі архівів, а не тільки мемуарів. По-третє, необхідно розрізняти колабораціонізм націй, які мали власну державність напередодні Другої світової війни, і колабораціонізм тих націй, що її не мали. Українці опинилися між двох злочинних окупацій, і їм необхідно було обрати меншу за злочином. Він також запропонував навчитися розрізняти дивізію СС «Галичина», УПА, ОУН¹².

Відомий український історик М. Коваль охарактеризував ситуацію, в якій опинився український самостійницький рух, і дійшов висновку, що в 30–50-х рр. XX ст. цей рух не міг не бути екстремістським за методами боротьби, і що жорстокість з одного боку породжувала жорстокість з іншого¹³.

---

¹² Бондаренко К. Історія, якої не знаємо. Чи не хочемо знати? // *Дзеркало тижня*. – 2002. – 29 берез.–5 квіт. – № 12(387).

¹³ Клоков В. І. До питання про етапи формування історіографії Великої Вітчизняної війни // *Сторінки воєнної історії України*. – Вип. 2. – К., 1998. – С. 23–24.

Радянська та сучасна українська і зарубіжна історіографії українського національно-визвольного руху насичені працями, написаними упереджено й тенденційно. На нашу думку, ця ідеологічна заангажованість пояснюється тим, що дослідження базувалися переважно на спогадах тільки тих, хто постраждав від діяльності ОУН і УПА, а автори праць здебільшого самі були учасниками комуністичного руху опору або стоять на засадах старих комуністичних ідеологем¹⁴. Вони не враховували того, що в органах місцевого управління, поліції активно співпрацювали з гітлерівськими окупантами не лише відверті колаборанти, а й люди, які були тісно пов'язані з українськими націоналістами, з радянськими партизанами, а також агенти НКВС, підпільники. Парадокс в тому, що участь у роботі окупаційних органів місцевого управління агентів НКВС і радянських патріотів не вважалася колаборацією, а співпраця з окупантами певної частини оунівців на користь українсько-гомостійницького руху трактувалася тільки як зрада.

Так, у травні 1942 р. член київської ОУН Є. Сушкевич підтримував тісний зв'язок теж з членами ОУН на Київщині – бургомістром Пустовойтом і начальником поліції Шпоком, виконуючи їхні завдання. За архівними радянськими документами, діяльність усіх трьох учасників гомостійницького руху кваліфікувалася як зрадницька¹⁵. Водночас відомо, що у м. Дніпропетровську навесні 1942 р. з дозволу штадткомісара Клостермана було створено сільськогосподарську фірму «Гапаз», яку очолював радянський розвідник О. Готовцев.

Отже, як українські націоналісти, так і радянські підпільники використовували для легалізації своєї діяльності прикриття офіційних німецьких установ. На нашу думку, правомірно було б з єдиними критеріями підходити до оцінки діяльності і українських гомостійників, і агентів НКВС, а також вважати їхню законспіровану діяльність як не-

---

¹⁴ Бринський А. П. По той бік фронту: Спогади партизана. – Кн. 2. – К.: Політвидав України, 1978; Кизя Л. Е. Доверие (О секретаре Ровенского подпольного обкома партии В. А. Бегме). – М.: Политиздат, 1977; Ковпак С. А. Від Путивля до Карпат. – К.: Політвидав України, 1975; Строчак Т. А. Наш позивний – Свобода. – К.: Політвидав України, 1975; Палажченко О. Подвиг комісара. Семен Руднев. – К.: «Молодь», 1970; Поліщук В. Гірка правда: Злочинність ОУН–УПА (Сповідь українця). – Донецьк: Донеччина, 1996; Масловський В. З ким і проти кого воювали українські націоналісти в роки Другої світової війни. – М., 1999; Без срока давности. – Харьков, 2001 та ін.

¹⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ), ф. 166, оп. 3, спр. 153, арк. 98.

обхідну й важливу в умовах війни. Але якщо їхня діяльність супроводжувалася злочинами проти населення, то правомірно кваліфікувати її як злочинну. При цьому не слід враховувати мотиви злочинної діяльності будь-кого, оскільки злочин проти людства завжди залишається тільки злочином й виправдати його не можна.

В. Поліщук, спираючись на спогади тих, хто пережив війну, стверджував, що націоналісти винні у тортурах над місцевим населенням та смерті багатьох людей. Але В. Поліщук неправомірно приписує злочини колаборантів-шудманів, а можливо, спеціальних загонів НКВС, бандитських груп дезертирів тільки членам ОУН і УПА. Приписування усіх злочинів тільки українським націоналістам є не що інше, як одна з комуністичних ідеологем, покликана скомпрометувати самостійників в очах суспільства. Про це сьогодні також відомо з архівних документів і не є таємницею. У 1942–1944 рр. в Україні проти самостійницького руху діяло не менш як 95 оперативних груп, спецзагонів, окремих резидентур НКВС–НКДБ, які своєю «діяльністю» дискредитували самостійників в очах українського народу. Відомо, що дев'ять резидентур органів держбезпеки при партизанських з'єднаннях С. Ковпака, М. Наумова, О. Сабурова до осені 1943 р. мали на зв'язку 572 агентів, які спостерігали за настроями місцевого населення та оперативно на них «реагували»¹⁶.

Не можна стверджувати, що керівництво самостійницького руху, рядові члени ОУН, вояки УПА були зовсім непричетні до каральних заходів проти польського населення, партизанів і у повоєнні роки проти радянських активістів. Лідери ОУН на початковому етапі війни, коли ще розраховували на підтримку Німеччини у справі створення самостійної України, у липні 1941 р. навіть склали інструкцію для місцевих організацій про застосування каральних заходів проти саботажників, «непослуху владі й усякі дії, скеровані на шкоду українській державі»¹⁷. Керівництво ОУН наказувало за такі дії карати на місці якнайсуворіше.

Документи СБУ також підтверджують, що оунівці причетні були до знищення радянських активістів, які вороже ставилися до оунівського

---

¹⁶ Веденєєв Д. Військово-польова жандармерія – спеціальний орган Української повстанської армії // *Воєнна історія*. – 2002. – № 5/6. – С. 36.

¹⁷ Історія застерігає: Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх пособників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни / Упоряд. В. М. Немятич та ін. – К., 1986. – С. 227.

підпілля. Такі каральні акції визнавали самі учасники самостійницького руху. Так, витяг з протоколу допиту І. Сказинського від 13 червня 1951 р. свідчить, що в 1941–1942 рр. націоналісти майже повністю знищили колишніх сільських активістів на Тернопільщині. Напередодні повернення Червоної армії знищувалися навіть родини колишніх активістів, якщо до Служби безпеки ОУН надходили відомості про вороже ставлення до націоналістів¹⁸. За свідченням командира УПА Є. Басюка від 28–29 вересня 1944 р., СБ ОУН виконувала роль карально-розвідувального і контррозвідувального органу ОУН і УПА: «Застосовуючи терор, вона наводила страх не тільки на місцеве населення, але й членів ОУН і учасників УПА. Особливу жорстокість СБ виявляла щодо радянського активу і працівників НКВС–НКДБ»¹⁹.

Разом з тим, не можна замовчувати і той факт, що український самостійницький рух проявляв надзвичайну жорстокість не лише щодо ідеологічних противників, а й до соратників і пересічних співвітчизників у разі порушення ними наказів, інструкцій, директив ОУН. Відомо, що коли Т. Бульба-Боровець відмовився визнати політичну платформу ОУН(б), починаючи з середини серпня 1942 р. Служба безпеки ОУН(б) та вояки бандерівської УПА почали розстрілювати і «бульбівців», і «мельниківців», тобто всіх, хто не бажав об'єднатися в УПА під прапором С. Бандери²⁰. Така позиція лідерів ОУН(б), жорстка боротьба зі своїми соратниками по партії, особливо на початковому етапі війни, шкодила боротьбі за українську державність, послаблювала ідеологічний вплив на населення.

В умовах гітлерівської окупації, протистояння різних політичних сил ОУН(б) обрала шлях непримиренної, безкомпромісної боротьби. Прикладом може бути діяльність Д. Витовського (псевдо – «Зміюка»), який у листопаді 1943 р. очолив польову жандармерію 4-го військового округу УПА. Його підрозділ вів слідство над дезертирами УПА. Тільки з листопада 1944 р. по травень 1945 р. за наказом команданта Витовського було розстріляно 263 вояки УПА. Сам командант розстріляв 14 старшин²¹. До

---

¹⁸ *Кокін С. А.* Анотований покажчик документів з історії ОУН і УПА у фондах Державного архіву СБУ. – Вип. 1. – К., 2000. – С. 144–146.

¹⁹ Там само. – С. 24.

²⁰ *Семененко В. І., Радченко Л. О.* Історія України з прадавніх часів до сьогодення. – Харків, 2000. – С. 427.

²¹ *Веденев Д.* «Зміюка» очень просил сохранить ему жизнь... // *Киев. ведомости.* – 1999. – 9 авг.

відома українського населення у липні 1944 р. було доведено наказ Р. Шухевича про те, що всіх, «хто буде зазримчений у зв'язках з НКВС, стане злісним ворогом УПА, таких зрадників СБ буде четвертувати, вішати, не жалюючи при цьому ні їхніх дітей ні батьків». По групі УПА «Північ» наказано було агітаторів і пропагандистів «ворожих ідей» розстрілювати і катувати в присутності населення²².

Чи не запозичено цю жорстокість у тих самих більшовиків, котрі у 30-х рр. переслідували членів родин «ворогів народу»? Документи свідчать, що непоодинокими були факти, коли борці за українську державу, які часто ставали фанатиками справи, були непримиренними до зрадників і ворогів національно-визвольного руху²³.

Історики визнають, що український самостійницький рух, спрямований проти радянської влади і Червоної армії, припустився стратегічного прорахунку. Лідери ОУН і УПА не враховували того, що гітлерівська Німеччина та її сателіти були ідеологічними ворогами прогресивного людства, оскільки в роки Другої світової війни саме антигітлерівська коаліція була уособленням прогресивної частини людства і протистояла нацистській ідеології, і з цим твердженням важко не погоджуватись. Отже, виступ ОУН і УПА проти СРСР як одного із членів антигітлерівської коаліції, на погляд Ф. Петляка, був також фатальною помилкою, яка «дискредитувала благородні цілі українського національно-визвольного руху та його західноукраїнських лідерів»²⁴. Такої думки дотримується й С. Гальчак, який стверджує, що українські самостійники припустилися стратегічної помилки, коли не врахували суттєвого моменту: «нацизм нікому не давав свободи»²⁵.

Наприкінці війни, коли територія України була майже звільненою від гітлерівських окупантів, під тиском обставин певна частина колишніх воїнів УПА пішла до Червоної армії. Відомо, що до вересня 1944 р. із Західної України влилося до частин Червоної армії 0,5 млн чоловік. Вагому частину з цих мобілізованих становили члени ОУН, симпатизианти самостійників, а та-

---

²² Семененко В. І., Радченко Л. О. Зазн. праця. – С. 431.

²³ Кокін С. А. Зазн. праця. – С. 40–42, 82–83.

²⁴ Петляк Ф. А. Велика перемога і втрачені можливості // Друга світова війна і Україна: Матеріали наук. конф. (27–28 квіт. 1996 р.). – К., 1996. – С. 35.

²⁵ Гальчак С. Д. Боротьба подолян за державне відродження України під час нацистської окупації краю // Поділля у контексті української історії: Матеріали Всеукр. наук. конф., 29–30 листоп. 2001 р. у м. Вінниця / Ред. О. Г. Лойко та ін. – Вінниця, 2001. – С. 264.

кож ті, хто до цього воював у складі УПА. Про наявність у частинах Червоної армії бійців – колишніх українських націоналістів йшлося у спеціальному донесенні політуправління 1-го Українського фронту від 5 лютого 1942 р.²⁶ Дехто з прихильників самостійницького руху вважає, що вступ до Червоної армії членів ОУН і УПА в 1944 р. був засобом отримання зброї для подальшої боротьби, тобто тактичним кроком. Думаємо, що так утворюється ще один міф. Такі факти мали місце, але, на наш погляд, у більшості випадків це було засобом уникнути арешту і радянських таборів. Адже слідом за наступаючою Червоною армією йшли радянські каральні органи, які проводили масові чистки серед населення.

Складнощі в оцінках діяльності українських самостійницьких сил виникають й у зв'язку з тим, що до лав УПА, куди відбір був не надто ретельним, постійно приєднувалися підрозділи української допоміжної поліції, службовці якої, як не парадоксально, з часом також воювали у частинах Червоної армії. Так, у квітні 1943 р. до складу УПА приєдналася вся допоміжна поліція з Волині і Полісся. За оцінками дослідників, до загонів УПА влилося 12 тис. колишніх поліцаїв²⁷. Процес переходу українських поліцаїв з німецьких шуцманшафтів до військових відділів ОУН був характерним у роки гітлерівської окупації України. Таких прикладів безліч можна навести багато. Так, ще влітку 1941 р. Гриць Перегіняк перебував в одній з похідних груп ОУН. Упродовж певного часу, з тактичних міркувань, служив у шуцманшафті. 1942 р. усім членам ОУН, які служили у німецьких поліцейських підрозділах, було дано наказ розпочати збройну підпільну боротьбу проти гітлерівців. У жовтні 1942 р. він очолив 1-шу сотню УПА²⁸. Слід також враховувати, що лідери українського самостійницького руху розуміли, що відродити Україну як незалежну державу неможливо без власної армії. Отже, не маючи інших джерел, вони використовували зброю, відбиту чи отриману у ворогів – гітлерівських окупантів чи Червоної армії. Отже, не випадково, що впродовж війни, про що свідчить безліч документів, спостерігався процес масового переходу українських поліцаїв разом з німецькою зброєю до УПА, а також ма-

---

²⁶ *Гриневиц В. А.* До питання про діяльність ОУН у Червоній Армії в роки Другої світової війни // *Сторінки воєнної історії України.* – Вип. 2. – К., 1998. – С. 209.

²⁷ *Патриляк І.* Спроби створення ОУН(Б) та УПА української цивільної адміністрації (1941–1943 рр.) // *Українська Повстанська Армія.* – С. 65.

²⁸ *Федорів Т.* Гриць Перегіняк («Довбешка-Коробка») – командир першої сотні УПА // Там само. – С. 134.

ли місце багато випадків, коли націоналісти, під виглядом радянських партизанів, отримували зброю навіть від частин Червоної армії²⁹.

Зауважимо, що політика українського національно-визвольного руху на початковому етапі війни Німеччини проти СРСР була ілюзорною щодо союзницьких стосунків з гітлерівцями. На думку істориків Ю. Киричука і В. Мороховського, сподівання самостійників на підтримку німцями ідеї створення незалежної України призвели самостійницький рух в липні 1941 р. до підтримки жорстоких заходів окупантів проти єврейського населення³⁰. Однозначно, що така політика викликає осуд і гнів. Але, не слід забувати, що націоналісти іноді єврейство помилково ототожнювали з більшовизмом, проти якого боролися українські націоналісти. Такої помилки припускалися і рядові члени ОУН. З огляду на рівень освіти, свідомості, життєвого досвіду, розуміння ситуації, ідеологічного впливу окупаційної влади, можна зрозуміти поведінку бійців. На жаль, дослідники в оцінці діяльності ОУН часто зміщують акценти з політичного в площину національного аспекту. Якщо проаналізувати програмні документи ОУН(б) – «Маніфест Організації українських націоналістів під проводом Степана Бандери» (грудень 1940 р.) та «Програму Організації українських націоналістів», схвалену III Надзвичайним з'їздом ОУН у серпні 1943 р., то цілком зрозуміло, що у жодному разі мова не йде про будь-яку боротьбу проти інших народів. Навпаки, у цих документах стверджується, що ОУН бореться за те, «щоб кожна нація жила вільним життям.., за свободу політичних і громадських організацій.., за культурні взаємини з іншими народами.., за повне право національних меншостей плекати свою власну форму й по змісту національну культуру.., за рівність всіх громадян України, незалежно від їх національності...»³¹. За радянських часів виникла міфологема, за якою злочинна діяльність колаборантів приписувалася українським самостійникам. Підкреслимо, що для євреїв, які стали жертвами, не мало значення за якою ознакою їх знищували – за расовою, як це робили нацисти, чи за політичною, як це робили колаборанти. І те, і інше є злочином.

Українські й польські історики дійшли висновку, що українська політична думка, в тому числі й український інтегральний націоналізм,

---

²⁹ ЦДАГОУ, ф. 62, оп. 1, спр. 1641, арк. 45.

³⁰ Киричук Ю., Мороховський В. Українські національно-патріотичні рухи і партії на початку німецько-радянської війни // Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин: Зб. наук. праць / Ред. П. М. Чернега. – К.; Краків, 2002. – С. 133.

³¹ Кучер В. І., Чернега П. М. Україна у Другій світовій війні (1939–1945). – К., 2004. – С. 185–186, 198–202.

під час Другої світової війни постійно еволюціонували, але незаперечним залишається факт, що в постанові Великого збору ОУН бандерівці теоретично залишали базу для співпраці з Німеччиною. Теза ОУН(б) про те, що союзниками України вважатимуться всі держави, політичні угруповання, сили, які зацікавлені у розвалі СРСР при творенні єдиного фронту боротьби, «автоматично призвела до стратегії: насамперед політична доцільність, а не світоглядіві, ідеологічні й програмові різниці». Отже, на думку історика В. Ханаса, така теза «теоретично дозволила трактувати нижчим ланкам українського підпілля одночасно союзниками і Німеччину, і польський еміграційний уряд»³². Таким чином, напередодні нападу Німеччини на СРСР провід ОУН помилково зайняв чітку позицію щодо свого «природного союзника», стверджуючи, що «в справі визволення України інтереси обох народів збігаються»³³.

В кінці 1941 – на початку 1942 рр. відбулися зміни у ставленні українських самостійників до гітлерівців. Документи оунівців засвідчують, що вони рішуче виступали проти колаборації з гітлерівцями й засуджували колабораціонізм. В боротьбі проти гітлерівських окупантів, за даними істориків української діаспори, лише у Києві загинув 621 член ОУН(м)³⁴.

Сьогодні відомо, що не без доносів радянських сексотів у червні 1943 р. у Маріуполі гітлерівці розстріляли члена ОУН Теодора Грищєва. У листопаді 1943 р. у м. Умань німецькі поліцаї вбили заступника донецького провідника ОУН криворіжця Михайла Кривошапку, який разом з дочкою організував у Горлівці, Сталіно і Макіївці підпільні оунівські осередки³⁵. Таких прикладів можна навести досить багато, що засвідчує той факт, що радянське й українське націоналістичне ідеологічне протистояння не припинялося і в умовах окупаційного режиму.

Відтак у сучасній історичній літературі стосовно національно-визвольної боротьби українського народу ще зберігаються залишки колишніх ідеологічних нашарувань. Такому стану сприяє непроста історія українського самостійницького руху, який часто припускався ідеологічних помилок у виборі союзників і тактики боротьби. Значною мірою ці обставини є гальмом на шляху визнання українських націоналістів як борців за свободу українського народу.

---

³² Ханас В. Дискусія // Україна–Польща: важкі питання. – Т. 4: Матеріали ІV міжнар. семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни», м. Варшава, 8–10 жовт. 1999. – Варшава, 1999. – С. 282.

³³ Там само. – С. 43.

³⁴ Кучер В. І., Чернега П. М. Зазн. праця. – С. 138.

³⁵ Лаврів П. І. Історія Південно-Східної України. – К., 1996. – С. 165–166.